

RANT KOLLAMA TEORİSİNE YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ*

Yazan: Warren J. Samuels ve
Nicholas Mercurio**

Çeviren: Ahmet Burçin Yereli***

Bu çalışmanın ana tezi, rant kollamaya yönelik incelemelerin ve bu incelemelerden beklenenlerin, aslında pek çok çözümsel uygulamalar ve politikalar açısından tam anlamıyla inandırıcı olmadığını ortaya koymaktır. Her ne kadar rant kollama literatürde büyük bir önem kazanmış olsa da, bu ün çeşitli varsayımların tartışılmasına dayanmaktadır.

Klasik Ricardian görüşe göre ekonomik rant, sürekli inelastik arz halinde bir üretim faktörünün getirisi ya da piyasaya giriş için gerekli minimum düzeyin üzerindeki bir getiridir. Alfred Marshall rant kavramını arzdaki geçici inelastiklikleri de kapsayacak şekilde genişletmiş ve bunlara yarı-rantlar adını vermiştir¹. Zaman içinde, rant

kavramı genişlemiştir. Şu anda genel olarak rant, farklı bir yasal veya kurumsal düzenlemeden elde edilen gelirin üzerindeki gelir dilimi olarak tanımlanmaktadır.

Kendi literatüründe dahi rant kollama ile ilgili birbirinden değişik tanımlar mevcuttur. Rant kollama üzerine yazılmış önemli kitaplardan birinin önsözünde, «*kişilerin, devletin koruma kalkını altında, kaynak israfına yol açacak şekilde servet transferi peşinde koşmaları*» rant kollama olarak tanımlanmıştır. (Buchanan, Tollison and Tullock, 1980: ix). Aynı kitapta rant kollama «*sosyal bir artık değerden ziyade sosyal israfa yol açan değerleri maksimize etmeye yönelik kişisel çabaları ve bunlara neden olan kurumsal düzenlemeleri*» ifade etmekte kullanılmaktadır. (Buchanan, 1980a: 4). Yine aynı şekilde «*gerçekte verimliliği artırmayan ya da azaltmayan bir konuda bir kişinin yatırım yaparak, kendisine özel bir konum ya da tekel gücü sağlayarak kendi gelirini artırması -rant kollama- ve bu yolla elde edilen gelir -rant- olarak tanımlanmaktadır.*» (Tullock, 1980a: 17; aynı zamanda bkz. McCormick ve Tollison 1979). Diğer bir kitapta, «*tekelci faaliyetler*» veya «*devlet şemsiyesi altında rekabetten kaçınarak tekelci rantlar elde etme*

* In: Neoclassical Political Economy, Ed. David C. Colander, Cambridge: Ballinger Publ. 1984, pp. 55-69.

**Yazarların Notu: Bu konudaki yorumları dolayısıyla James M. Buchanan, David Colander, Betsy Johnston, Lawrence Martin, Allan Schmid, James Schaffer, Gordon Tullock ve Stephen Woodbury' e çok şey borçlu olduğumuzu belirtmek isteriz.

***Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: aby@hacettepe.edu.tr

¹Kavramsal sınıflandırmada ekonomik rant gerçek rant ödemelerinden ayrılır ve kısmen arazinin kullanımı karşılığı ödenen bedellerden farklıdır. (Bkz. Marshall 1920; Kitap 6, Konu 9, 10)

çabaları» (Ekelund and Tollison, 1981: 6) ve aynı zamanda «devlet garantisi altında olan tekeli düzenlemelerden kişilerin belli getiriler elde etme çabaları» (s. 13) rant kollama olarak tanımlanmıştır. Başka bir çalışmada ise rant kollama «bir tekel elde etme faaliyeti» (Tullock, 1978: 2) ve «bir devlet tekelini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya yönelik bir faaliyet» (s. 5; aynı şekilde bkz. ss. 9-11) olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda bu doğrultuda kullanılan kaynaklardan net sosyal israf olarak sözetmektedir (s. 11). Rant kollama teorisi üzerine yazılan son makalelerden birinde ise, «yapay olarak icat edilen transferleri elde etmek için kaynakların israf edilmesine yönelik faaliyetler» rant kollama olarak tanımlanmıştır. (Tollison, 1982: 577). Buraya kadar yapılan tanımlarda da görüldüğü üzere rant kollama teorisi, devletin gelir ve servet dağılımını etkileyecek şekilde yasaları (ya da benzerlerini) değiştirme peşinde koşarak kaynakları kullanmak ve israf etmek şeklinde tanımlanmaktadır².

Literatürdeki eleştiriler, israflar ile rant kollama faaliyetleri bütünü üzerinde odaklanarak 1980 yılında başlamıştır. Bu eleştirilerin merkezi rant kollamaya yönelen kaynakların sosyal bir kayıp olamayacağı, aslında refah düzeyinde bir artışa yol açabileceği şeklindeki ikinci en iyi yasal ekonomik

düzen üzerinde toplanmaktadır. (Bhagwati, 1982c: 988-1002; Bhagwati ve Srinivasan, 1980: 1069-87; Bhagwati, 1980: 355-63). Bhagwati ve Srinivasan'ın çalışmalarının sonuçlarına göre, «kaynakların verimsiz alanlara kaymasına yol açan faaliyetler muhakkak israftır ancak bu faaliyetler rant kollama faaliyetleri içinde ele alınmamalıdır.» (1980: 1086).

Buradaki amacımız rant kollama faaliyetlerinin anlaşılabilmesi için en doğru yasal ekonomik düzen önerisi kadar, rant kollama teorisine yönelik eleştirileri çeşitli açılardan ve kusurları, katı kısıtlamaları ile birlikte ele almaktır. Bizim analizlerimiz rant kollama üzerinde çalışan pek çok kişinin geleneksel yaklaşımları ile tezat oluşturmakta ve refah ekonomisine yönelik yorumlara dayanmaktadır. Kendi yaklaşımımızın, daha tanımlayıcı ve daha kesin, daha az ideolojik bakış açısı taşıyan ve daha az zarar veren bir yaklaşım olduğuna inanıyoruz.

RANT-KOLLAMA: GELENEKSEL ANLAYIŞ

Rant kollama üzerine çalışan entellektüellere göre firmalar serbest piyasa ekonomisinde fiyat belirleyici olarak yer alırlar ve sürekli kârlarını maksimize etme çabası içindedirler. Bu «doğal» fiyatlar veri iken elde edilen net kazançlar meşrû kârlar olarak algılanır. Kişiler net gelirlerini artırmak istediklerinde iki yolları vardır. İki, doğrudan piyasa ekonomisi içinde faaliyette bulunarak, marjinal düzenlemeler yapmaları, yeni teknolojiler uyarlamaları, ürün yapısını değiştirmeleri, piyasalara serbestçe girip çıkmalarıdır ki böyle bir durumda elde

²Rant kollamanın sadece devletin kullanılmasını gerektirmediği aynı zamanda, özel sektörü de tamamladığı anlaşılmıştır. Örneğin, rant kollamanın uygulanabilirliği üzerinde çalışan bir otoritenin yazdığına göre rant kollama «devletçe desteklenen bir tekel yasasına bağlı değildir» ve «özel sektördeki kurumsal bir süreci içerir», yani nominal olarak özel firmalarla ve diğer kurumlarla iç içedir (Tollison 1982: 587). Ayrıca, bkz. Bhagwati (1982c: 991)

ettikleri kazançlar «yasal» kazançlar olmaktadır. Ancak, bir firma lobicilik yaparak net gelirlerini artırmak isteyebilir. Yani, kıt kaynakların fırsat maliyeti veri iken firmalar mal fiyatlarında bir artış veya faktör fiyatlarında bir azalış elde edebilmek için pek çok değişik yolları seçebilirler. Firmalar lobiciliğin marjinal maliyeti lobiciliğin marjinal getirisini aştığı (mal fiyatları arttığı, faktör fiyatları azaldığı) sürece bu tip faaliyetlere devam ederler. Geleneksel anlayışa göre, sonuç değişmediği sürece net gelirdeki artış rant; ve bu tür lobicilik faaliyetleri rant kollama olarak tanımlanacak ve israfı belirleyecektir. Zararlı rant kollama faaliyetlerinden sakınmaya yönelik politikaları desteklemek, rant kollama edebiyatının normatif bir saplantısıdır. Rant kollama kuramcıları, devletin rolüne olduğu kadar kişisel ve sosyal tercihlere ve mevzuatın yapısına yönelik üstü kapalı varsayımlarda bulunmaktadırlar. Sonuçta, gerçekten oldukça karmaşık, önemli ve çözümlü zor konular üzerinde seçici davranarak bu konuları bayağılaştırmaktadırlar.

Devleti temelde rant ya da transfer bahşeden bir örgüt olarak kabul eden görüş aslında yeni bir görüş değildir. 1872 yılında Currier ve Ives isimli politik bir çizgi romanda, devlet pastasını elinde tutan ve «*Let us have peace*» diyerek barış özlemini dile getiren bir politikacının önünde, iyi giyimli pek çok adam «*Let us have a piece*» diye pastadan pay almak istediklerini haykırmaktadırlar. Önemli şeyler yapıyormuşçasına rant kollama üzerine çalışan teorisyenler devleti bir rant kaynağı olarak gösteren uygulanabilir ekonomik modellerle kendilerini daha iyi anlatmaya çalışmaktadırlar. Rant kollama faaliyetleri daima

mevcuttur. Hatta, piyasa denetimi sayesinde elde edilmiş veya elde edilebilir rantlar da vardır. Ancak, rant kollamanın da bir maliyeti vardır. Yani, kaynaklar bir fırsat maliyeti olarak kullanılmaktadır. Farklı yasal-ekonomik düzenlemelerle rant peşinde koşturmak toplumsal refahta bir artış veya azalmaya yol açabilir, ancak bu düzenlemeler oldukça dikkatli bir şekilde ve özel koşullar konulmak suretiyle yapılmak zorundadır. Bizimki bir tür kazanç-kollama toplumu ve ekonomi sistemidir. Böyle bir avantaj kollama faaliyeti veya bu faaliyetin toplumsal refahı etkilemesi hiç kimse için şaşırtıcı değildir. Eğer rant kollama teorisi bu açıdan ele alınırsa fazla tartışılacak bir şey yoktur. Aslında, olay belirginleştikçe yapılacak çok şey olduğu görülmektedir.

UYGUNSUZ RANTLAR

Rant kollamaya yönelik eleştirilerimizin anlaşılabilirliği açısından bu bölümde, eleştirilerimizin sabit noktasını oluşturan rant kollama ile de ilişkili bulunan hukuk ve ekonomi arasındaki karşılıklı ilişki özetlenmeye çalışılacaktır.

1. Fiziksel mallar ve hizmetler kendileri ile ilgili kurallara nazaran daha az önem taşırlar. Efektif bir mal, spesifik fiziksel bir mal ve bu malın kullanımını ve değişimini belirleyen müşterek mülkiyet hükümleri ile birlikte tanımlanır (Furubotn ve Pejovich 1974 4-5). Dahası, yasal hükümler kısmen malları da tanımlar. Eğer biri hükümleri değiştirmek suretiyle bir malı başkalaştırabiliyorsa, değişen hükümler de malın değerini değiştirebilecektir. Burada, çok farklı hükümlerle birlikte ele alınabilen mal kavramı, kaynak dağılımını, üretim yapısını

etkiler ve gelir bölüşümü malların gerçek doğasının ortaya çıkmasına yardımcı olur.

2. Malların ve kaynakların şimdiki fiyatları kısmen geçmişteki rant kollama faaliyetlerinin bir fonksiyonudur. Piyasa ekonomisinde devlet, değer ve çıkarlara ulaşmada temel araçtır. Devlet, bir denetim objesi, bir rekabet objesi ve değer ve çıkar çatışmalarının arenasıdır. Burada konuyla ilgili şu sorular akla gelebilir. Mal ve kaynaklarla ilgili hükümleri düzenlerken devleti kimler kullanıyor? Hükümlerin sonradan yasalaşmasında devleti kimler kullanıyor? Net kazançlar elde etmek için mal ve kaynakların başkalaştırılmasında devleti kimler kullanıyor?

Devlet, üretimin gelecekteki kompozisyonunu da etkileyen kaynak ve gelir bölüşümü ve refah dağılımı ile ilgili kuralları sırasıyla belirler. Hukukun ekonomik etkileri tarafından ortaya konulan değerleri ve faydaları değiştirme çabaları kaçınılmazdır. Minimalist veya korumacı devlet anlayışı (Buchanan 1980a: 8-9) devlet faaliyetlerinin önemli sonuçları (1) ve yasal değişimlerin kaçınılmazlığına (2) kısmen bağlı olsa da, dar ve yarıltıcıdır. Bu yüzden de, politika zoraki veya potansiyel olarak zoraki olan ilişkiler sistemi olduğuna göre ekonomi de cebri olmayan ilişkilerin takası şeklindeki bir sistemi ifade etmektedir³. Bu çalışmada rant kollama faaliyeti devletin kullanılmasının kaçınılmaz olduğu durumlarda devletin kullanılmasına bağlanmıştır. Refah dağılımı üzerinde devletin fazlaca etkisi

yoktur. Ancak, yasal değişimlere ve bu sayede belli etkiler sağlamaya yönelik olarak göze çarpan faaliyetler mevcuttur.

Anlaşılması gereken diğer bir nokta da yasal değişimin diğer sosyo-ekonomik değişim süreçleri ile sıkı bir ilişki içinde olduğudur. Yasal değişimler ve buna yol açan çabalar belli bir ideoloji üzerinde olumsuz etkiler doğurabilir. Piyasa ekonomisi kısmen yasal değişim sürecine doğru gelişme gösterir. Yani, feodal mülkiyet sisteminden kapitalist mülkiyet sistemine doğru kurallar değişir. Henüz ekonomide, post-feodal sistemden ticari sisteme doğru bir birikim ortaya çıkmamıştır. İnsanlar rant peşinde koşmaktadır. Örneğin, İngiliz hukukunda, endüstriyel ve ticari faydaları uygulamaya yönelik bir değişim, genel hukuk içinde ticaret hukukunun absorbe olmasıyla sonuçlanmıştır. Sadece Corn Yasalarının feshi sözkonusu olmayıp, aynı zamanda, çeşitli enstrümanların ve kurumların yasalarında aşama aşama gelişim görülmüştür. Bu dinamik süreç, yasaları kendi lehlerine kişisel ticari çıkarları ile değiştirme çabaları yani rant kollama diye tanımlanabilir. Eğer merkantilizm bir rant kollama toplumu ise, kapitalizm de bir o kadar rant kollama toplumdur. Bu durum politik ekonomi ve kamu tercihi tarafından ortaya atılan çok boş bir şeydir.

3. Fiyat belirleyici davranışlara dayanan ekonomi modelleri, aynı zamanda kuralları belirleyici davranış modelleridir. Piyasa fiyatlarının yasaların kısmi bir fonksiyonu olmasından bu yana, bu tür bir model, rant kollama analizlerinde belirtilen spesifik bir kurallar çatısı veya görmezlikten geli-

³Buchanan, "What Should Economist Do?", Southern Economic Journal 30 (January 1964), s. 220, in: Burkhead and Miner 1971: 165, Compare Hale 1923: 470-94.

nen kurallar çatısı olarak anlaşılmaktadır.

Böyle bir ortamda rant kollama teorisinin bir çok etkisi mevcuttur. Bu, özel avantajlar için devletin kullanılması veya denetlenmesi üzerindeki rekabetin bir sonucu olan kaynak dağılımı üzerinde odaklanmaktadır. Bu piyasadaki fiyatların, kişilerin rant kollama davranışları tarafından belirlenen gelir bölüşümü ve kaynak dağılımı sürecinin büyük bir kısmı ve devlet faaliyetlerinin kısmi bir fonksiyonu olduğu gerçeğini güçlendirmektedir. Rant kollama teorisi devletin ekonomideki konumunu ve bu konumu itibariyle gelirden daha fazla pay alma çabalarını ortaya koyan meşru kuralların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

4. Piyasada egemen olan fiyatlar mutlak, önceden kararlaştırılmış ve yasalardan bağımsız değil iken, bu fiyatlar kısmen bir mevzuatın ürünüdür. Ekonomik rantın ortaya çıkışı, yapısı ve dağılımı gücün, yasaların, aşimetrik ticari işlem maliyet sistemlerinin ve diğer değişkenlerin bir fonksiyonudur. Rantın tek bir biçimi ve yasalardan bağımsız herhangi bir rant biçimi yoktur. Yasalar, rantlar da dahil olmak üzere ticaretten elde edilen kazançları ve bunların dağılımını belirler.

5. Yasaların gelişen yapısını ve piyasadaki konumlarını garanti altına almak için devletin her zaman kullanılmış olması mevzuattan kaynaklanan kazançların rant olarak algılanmasına yol açmıştır. Rant kollama teorisindeki kritikler selektiftir. Ger-

çekte rant, pek çok devlet aktivitesinin bir fonksiyonudur⁴.

6. Üretimdeki israf ve kazançlardan elde edilen rantları sınırlandırmak için çizilen suni bölgeler kadar suni olan bir politika da rant kollama faaliyetleri ile israfları elimine etme politikasıdır. Burada uygun bir mevzuat, fiyat ve rant yapısı ile yardımcı bir bölüşüm şekli mevcut değildir. Aynı zamanda mevzuata, fiyatlara, mevcut çevreye ve özellikle rantların iktisap şekline muhalefet sözkonusudur.

«İSRAF» SORUNU

Rant kollama teorisinin başlıca iddialarından biri de israfa bağlı rantlardır. Yüzeysel gibi görünmesine rağmen, bazı sorunlar teorisinin analitik ve politik önemini sınırlamaktadır. Rant kollama teorisyenleri fiziksel açıdan sosyal veya reel değerlerin ortaya çıkışına bağlı olan kriter ile verimli ürünlerdeki israfı izlemişlerdir (Tullock 1980: 23). Eğer bir teorisyen rant kollama herhangi bir net değer sağlamıyor diyorsa, toplumun gerçek değerlerine bağlı olmadan rant gelirlerinin elde edilmesine yönelik çabalarla kaynakların israf edilmesi ifade olunmaktadır.

Buradaki bir problem ise fiziksel verimlilik kavramıdır. Bu kavram, malları değerleyen, malları tanımla-

⁴Örneğin, kömür enerjisi kaynaklarının hızla kıtlaştığı bir ortamda rant paylaşımı; madenler için belirlenen royalti ödemelerinin, maden çıkarmak için alınan vergilerin, emlak vergisinin, royalti ödemeleri üzerinden alınan gelir vergisinin, fiyat denetimlerinin, eski ve yeni rezervler arasındaki değişimin, arazinin düzenlenmesi gereğinin, ithalat kotalarının, izin belgelerinin, sıcak petrol ürünleri anlaşmalarının ve diğer pek çok korumacı politika ve tekniklerin bir fonksiyonu olacaktır.

yan kurallar ve yasaları görmezlikten gelmektedir.

İkinci ve daha önemli bir problem ise verimliliğin piyasa testinden geçirilmesinin reddedilmesidir. Piyasada ortaya çıkan değer, talebe bağlı olup bu değer verimliliği piyasadaki kıt kaynakların kullanılmasını ifade eder. Rant kollama teorisyenlerine göre israf kavramı, piyasa tabanlı bir verimlilik ortamında ekonomik aktörler olarak kişilerin kendi kaynaklarını nasıl kullanacağına dair tercihlerini açıkça reddetmektedir. Bu tercihler gelirlerini artırmak için onların mevzuatı değiştirmek gayesiyle lobici veya avukat tutma fırsatları veya arzularını kapsayabilir.

Üçüncüsü ve rant kollama teorisinin belki en objektif sonucu ekonomik aktörlerin kişisel bir amacı olarak bölüşümsel sonuçları yönlendirmesidir (Buchanan 1980b: 359). Bölüşüm değil sadece üretim dikkate alınmaktadır. Fakat bu kişisel fayda fonksiyonu kadar verimliliğin fiziksel kavramı ile de ilgilidir. Ekonomik aktör olarak kişiler, bazı ekonomistlerin tercih ettikleri koşulları dikkate almadan farklı düşünmeye zorlanırlar.

Rant kollama teorisyenlerinin, «yatırımlar tamamen rasyonel olsa dahi sosyal israfın oluşabileceği» (Buchanan 1980a: 9) söylemlerinden çoğumuzun haberi yoktur. Fakat sorun kişisel fayda fonksiyonları veya gerçek değerlerin birikimi şeklinde tanımlanan ekonominin iyiye gidişidir. Kimin sermaye birikiminin veya kişisel fayda fonksiyonunun dikkate alınacağı ise en önemli sorundur. Daha önce de ortaya konulduğu üzere, rant kollama teorisine yapılan eleştiriler üretimdeki azalmaya rağmen refah

artışının olabileceğini göstermektedir. Verimlilik ve israftan hareket ederek rant kollama analizlerini fiziksel anlamda izleyebilmek için, toplumun kurumsal yapısı ve kişisel tercihlerin bağımsızlık düzeyinin analiz edilmesi gerekir.

Dördüncüsü, rant kollama teorisyenleri, gerçek değerlerin oluşumunu sağlayamadığı için hukuka bağlı faaliyetlerin israf olduğu sonucuna varmaları halinde, ekonomik malların üretimini düzenleyen diğer tüm kanunların uygun olduğunu varsayar hale gelirler. Burada üzerinde durulan refah kaybı, ekonomik malların üretimini belirleyen tüm kuralların veya yasaların veri varsayıldığı bir ortamda, belli bir kurallar manzumesinin tanımını veya şeklini değiştirmenin fonksiyonudur. Bu noktada rant kollama teorisyenleri, yük kaybını rant olarak tanımlayan ve geleneksel üçgende kaynakların rekabetçi kullanımını ile konuyu birleştiren refah üçgenini kullanmaktadırlar. Refah üçgeninde bir mal fiyat ve miktar itibarıyla ele alınmaktadır. Yük kaybının sonuçları ve kaynakları israf edici rant kollama faaliyetleri ki rant kollama teorisinin merkezini oluşturmaktadır, fiziksel mallar olarak varsayılır. Efektif mallar kısmen hukukun bir fonksiyonudur. Rant kollama faaliyetleri çoğunlukla malı ve yasaları değiştirme çabalarını kapsar. Bir malın tabii olduğu tek bir hüküm veya tek bir mevzuat yoktur.

Herkesin dikkatini çeken üçgen⁵ uzun dönemli marjinal maliyet eğrisi ile sabit talep (gelir) eğrisine dayan-

⁵Bkz. Tullock, Krueger ve McCulloch; hepsi de Bhagwati(1980: 355-56) tarafından açıklanmıştır.

maktadır⁶. Her iki eğri ve üçgen spesifik bir mülkiyet hakkı olarak geçmişteki rant kollama faaliyetlerinin olduğu kadar geçmişteki yasaların ve bu yasalarda yapılan değişikliklerin kısmi bir fonksiyonudur. Bu açıdan israfı azaltmak için diagram kullanımı ekonomik malların üretimini sağlayan diğer tüm yasalara uygunluk sağlıyacaktır.

Bir başka açıdan bakıldığında, talep teorisine yönelik karakteristik bir yaklaşıma göre mallar sadece fiziksel olarak tanımlanmalıdır. O mallara kendi özelliklerinden ziyade kişilerin yükledikleri bazı özellikler sözkonusu olabilir. Subjektif olarak tanımlanan bir mal için «güvenilirlik» bir karakteristik olabilir. Ekonomik süreçler arasındaki bu hususlar, farklı karakteristikler anlamında mala objektif bir kimlik yüklemektedir. Frank Knight tarafından yazıldığı şekliyle «ekonomi teorisine tepeden bakıldığında üretimin kendisinde önemli değerler mevcuttur». (1952: 18). Gerçek dünyada mallar gerçek değerleriyle tanımlanır ve bunların tanımının yapılmasında sürekli sorunlar bulunmaktadır.

Rant kollama faaliyetlerinin, efektif mallara ve kaynaklara ait yasalardaki fundamental sorunların çözümüne katkı sağladığı düşünülebilir. Kaynaklar ve mallar doğa tarafından bahşedilmemekte, toplum tarafından tanımlanmaktadır. Bu normatif bir husustur ve ekonomik aktörler kendi tercihlerini ve faaliyetlerini ortaya koyarlar. Bunlar malları üretmek veya tüketmek zorunda olan kimselerdir. Bir kişi malların ve kaynakların tanımına yönelik bir tasarı hazırlamadıkça (Örneğin statüko) rant kollama

teorisyenleri rant kollama faaliyetlerini zararlı bulmamakta ve kınamamaktadır. Gelir ve refahlarını maksimize etme arzusuyla motive edilen ekonomik aktörlerde, rant kollama teorisinde açıkça olduğu gibi, bölüşüm analitik sınırların dışına taşmaz.

Rant kollama faaliyetlerine yönelik bütün analizlerin hiç biri ekonomik aktörlerin gerçek tercihlerinin yerine selektif verimlilik kavramını koyamamaktadır. Rantın orijini ve paylaşımı, sadece israfı açıyor diye değiştirilen yasanın değil, kısmen tüm hukuk sisteminin bir ürünüdür.

KURALLARIN VARSAYIMI (Statüko)

İsrafa ve verimliliğe dair dar kapsamlı kavramlar sadece rant kollama teorisinin sınırlarını çizmemekte, aynı zamanda onun yüzeysel olarak anlaşılmasına yol açmaktadır. Rant kollama teorisyenleri önceki bölümde de görüldüğü üzere, önceden tanımlanmış kuralların mevcut olduğunu varsayarlar. Onların modeli belli kurallar yapısını koşul sayan bur kural koyma modelidir. Tipik olarak, statüko yapısını -basit bazı kurallar yapısını- piyasa sistemine uygun sayarlar. Statüko kurallarının uygunluğu veri iken israf bunların hepsinin sonucu olur veya bunların yerine geçer.

Rant kollama teorisyenlerinin ödüllendirdiği devlet, kural koymada önceliği olan devlettir. Refahı tanımlayan kuralların dünyanın özelliklerini değiştiremeyeceği düşünülür (Congleton 1980: 153). Buchanan'ın ortaya koyduğu tüm pratik amaçlarda devlet faaliyetleri kurallarla birlikte ele alınır. Bir kez bir kural bir yerde uygulanmaya başladı mı değişim modu

⁶Bir diğer örnek için bkz. Tollison (1982: 580)

piyasa sistemine doğru kayar. Buchanan bu konuda çok saftır:

«mevcut mülkiyet haklarının genişliğiyle birlikte, tüm partilere karşılıklı kazançlar sağlayan gerçek bir ticaret ortamı oluşabilir. Devlet tarafından kurallar sürekli değiştirilirse hiç kimse bu yasalar üzerinde bir şey yapmak için teşvik bulamayacaktır. Bir kere biri mevcut mülkiyet hakları içinde pastanın paylaşımı ile ilgili olarak politik düşünmeye başlarsa, her birimiz yasaları çığneyerek kişisel kazançlar elde etme yollarını aramaya başlarız ve bu anarşik ortam içinde yapısal değişikliklerle pastadan alınan payın nasıl daha çok artırılacağını düşünürüz. Adaletle ne kadar çok ilgilenilirse gelişimin olması güçleşecektir.(Buchanan 1972: 36-37).»

Bu düşünce serisi daha çok rant kollama teorisi (ayrıca bkz. Krueger 1980: 69-70) tarafından ifade edilmiştir. Bilerek veya bilmeyerek bazı verilerin üstünlüğünde statükocu yapısal kuralların ve malların bütünü'nün ve spesifik piyasa fiyatlarıyla birlikte paylaşım gerçekleşir. Statükocu yapısal kuralların üstünlüğüyle analitik sınırlar dışında kuralları değiştirmek için hiç bir çaba yoksa etkiler ortaya çıkabilir. Gerçekten bu tür çabalar, seçilerek savurgan bir şekilde kötülendi. Bu etki, statükocu hakların sürmesine sebep olur. Eğer kabul edilebilir değişiklik sadece takas arasında ise, fiyat yapısı büyük bir talep patlamasını yansıtır. Bu durum rant kollama teorisinin ifade ettiği gibi kurulu sınıfların durumunu garanti edecek aşamaya gelir. Onlar, hayatın problemlerinin en sonunda durduğuna inanırlar ve bundan sonra kalan da bu sözleşmenin sonsuza kadar devam etmesidir (Small 1924: 263).

BİRBİRİNDEN AYIRT EDİLEMEYEN İLKELER: SELEKTİF YASAL DEĞİŞİM

Eğer herhangi biri, mevzuatın değiştirilmesi için devletin dolandırılarak gelir ve refah dağılımı üzerinde etkisi olan her hangi bir olasılık olmadığını bulursa, kaynakların devlet tarafından israfı sözkonusu olamayacaktır. Devletten refah transferi kollayan kişilerin kaynakları israf ederek faaliyette bulunmalarına rant kollama diyebiliriz (Buchanan, Tollison ve Tullock 1980: ix). Bu faaliyetlerden kaçınmanın tek yolu, bazı yasal değişikliklere gidilmemesidir. Rant kollama, devletin koruma kalkını altında servet transferi peşinde koşan kişilerin kaynak israf edici faaliyetleri olarak tekrardan tanımlanacaktır (Buchanan, Tollison ve Tullock 1980: ix). Bu tür faaliyetlerden uzak durmanın tek yolu legal değişikliklerin kabul edilmemesidir. Bu konudaki fundamental sorun ise rant kollama teorisyenlerinin selektif legal değişiklikler olacağına yönelik sabit noktaları olmasına karşın kabul edilebilir veya edilemeyen legal değişikliklerin ayırt edilmesine yönelik hiç bir ilkenin bulunmamasıdır. Fundamental açıdan onlar, yasanın değişimiyle toplumda meydana gelecek değişimlerle ilgilenmekten ziyade hukuku değiştirmeye yönelik kuralların sınırlandırılmasıyla ilgilenmişlerdir.

Rant hesaplamalarında kullanılacak olan piyasa fiyatları kısmen statüko kurallarının bir fonksiyonudur. Bu noktada rant kollama davranışını ifade edebilecek başka bir kurallar yapısı yoktur. Bu husus rant kollama literatüründe bir anlam belirsizliği doğurur. Seçenek, statüko kurallarına veya bir değişim modu olarak belirsiz kur-

naz devlete etki eder. Legal kuralların legal değişimini, legal kuralların takasına tercih eden Buchanan aynı zamanda bazı anayasal değişikliklere de izin vermektedir. Rant kollama literatüründe buna «diğer kuralları değiştiren bir kural, zamana ve mekana göre çok farklı ve geniş kapsamda uygulanması gereken yöntemlere rağmen en sürdürülebilir olanıdır» şeklinde bir ifade kullanılmaktadır (Tullock 1980: 28). Kuralların bu şekildeki değişimi ve bu tür transferler «önceliği olan ve gayrimemnun durumda bulunan holdinglerin işine yaradığı görüşünü haklı çıkartmaktadır» (Anderson ve Hill 1980: xiv- burada kölelik örneği verilmektedir)⁷. Ancak

rant kollama teorisi, önceki meşru ya da gayri meşru kuralları birbirinden ayırt edecek belirgin bir temel ortaya koyamamıştır. Rant kollama literatüründeki çalışmaların çoğu hukuk düzeninin değiştirilmesi ya da bu değişime karşı konulmasına yönelik tüm çabaların boş olduğunu tanımlama saplantısı şeklindedir.

Değişim olacaktır, ancak, bu değişimi kim yapacaktır ve ne değişecektir? Frank Knight'ın bu hususta söylediği gibi «toplumdaki kurumsal sistemin ileriye yönelik bir şekilde yeniden yapılandırılması, toplumun herhangi bir dönemde karşı karşıya kaldığı acil bir pratik sorundur» (1947: 221-22). Kuralları tanımlayan ve koyan legal sistem hakların dağılımını ve yapısını oluşturacak bir sürece sahip olmalıdır. Teknolojik değişimi de içeren sosyo-ekonomik bir değişim, efektif malların ve kaynakların ve bunlar üzerindeki kuralların tanımlarının değişiminde ve yeniden değerlendirilmesinde yeni sorunların ve yeni konuların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Sosyal yaşamda ortaya çıkan bu değişikliklerin sonucunda koruma altına alınmış çıkarların da değişme olasılığı olmalıdır.

⁷Daha ileri bir problem de rant kollama teorisyenleri tarafından kullanılan ve bu teoriyle ilgili gerçek ve yapay gibi terimlerdir. Bizim yorumumuza göre piyasalarla ilgili yapay girişimler devlet tarafından (Buchanan, Tollison, ve Tullock 1980: ix) keyfe bağlı ve/veya yapay kısıtlılar ise devlet tarafından meydana getirilmektedir (Buchanan 1980a: 9; ayrıca Ekelund ve Tollison 1981: 18, 20' ye bakınız). Rant, yapay olarak tasarlanmakta, örneğin devlet faaliyetleriyle (Tollison 1982: 575) ve "yapay meydana getirilmiş" transferler şeklinde olmaktadır. (ibid: 573) Bu gibi terimlerin kullanımı tahminlerden ibarettir. Bertham'ın doğal eğilimi belli olmayan önemli soruları, bilimsel dayanaktan yoksun bir şekilde ortaya konmuştur. Muhakkak, rant kollama teorisyenleri, genel konuların amaçları ki bunlar kentlerdeki kişilerarası yapay rekabeti modern endüstrilerdeki ücretlilerde meydana geldiği gibi tipik bir şekilde temsil etmektedir (Sombart 1904: 792). Bu kurumlar özel imtiyazlara tabi tutulmuştur. "Yapay değerler", "haksız sözleşmeler" ve diğer bir anlatımla, "bazıları devletin imkanları üzerinde haksız bir şekilde gelişmişlerdir" (Joshua K. Ingalls, Social Wealth, New York: The Truth Seeker Company, 1885, quoted in Hall 1980: 392, 294) yapay, doğal gibi terimlerin kullanılması olayın görülmesini sağlıyor. Fakat, grçekte durum belirsiz ve seçicidir. Knight'ın da belirttiği gibi yapay ve doğal arasındaki me-

safenin genel bir geçerliliği yoktur ve duygusal temellere dayanmaktadır (Knigght'ın Menger'deki önsözüne bakınız 1952: 27). En sonunda problem, hükümetin piyasa + çevresindeki rolü ve diğer özel devlet müdahaleleri ile minimal ve korumacı devleti tanımlamaya dayanmaktadır. Yine de devlet faaliyetlerinin açık bir şekilde sınıflandırılması mümkün olamayacağı için bu bağ kopmaktadır. Bu sonuç, araştırmacıları teşvik ederek, devletin kabul edilebilir ve edilmeyen kanuni değişiklik faaliyetlerine hizmet etmekte; devletin, özetle yasal kanuni değişiklik faaliyetleri kötülenmemektedir. Diğer bir ifadeyle, sonuç heyecan verici ve bilimin tarifi olarak değil düşünce gücünün kullanımı olmaktadır.

Rant kollama teorisi legal değişim süreci bulunmayan bir devlete haksız bir iddiada bulunmaktadır. Gelir ve servetin dağılımı ve kaynakların tahsisine yönelik yasaların kaçınılmazlığını inkâr etmemekte fakat, yasaları değiştirmeye yönelik çabaların arzu edilebilirliğini ve kaçınılmazlığını sistematik bir biçimde reddeder görünmektedir. Ancak, herhangi bir toplumda veya demokraside hukuk tarafından yapılmış nihai bir düzenleme mümkün değildir. Knight' a göre, «sosyal yaşamda mevcut olan karmaşık bir kurallar seti» ani sosyal sorunların ortaya çıkmasına yol açar ve «medeniyetin ilerlemesi nedeniyle insanlar kendilerine geçmiş dönemlerden kalan kurumları ve yasaları daha fazla kritik ederler ve bunları daha çok değiştirmek isterler»(1952: 21). Ona göre, her insan kendince en üst adalet idealine uyum gösterebilecek bir hukuk sistemini elde edebilme gayreti içindedir (s. 14). Knight, bu sürecin sahip olduğu baskıcı karakter nedeniyle özgürlükleri kısıtladığını ve bu şiddet ya da tek taraflı karar alma sisteminin tartışılmadıkça ve değiştirilmedikçe hukuk sisteminde bu baskıcı karakterin hep yer alacağını farketmiştir. Fakat yasal değişim muhakkak yaşanmalıdır. Aynı zamanda Knight, «yeni ahlaki sorumluluk biçimlerinin ve standartları tamamlayacak yeni hükümlere olan ihtiyacın» ortaya çıkacağından ve «özgürlük güç kullanmak için bir örgütün varlığına izin verdiği sürece..... bu örgüt yararlılık için bir politik sorumluluk tipi ve sosyal faaliyet için yaşamsal bir sorun oluşturacaktır» şeklinde konuya yorum getirmektedir (s. 18).

Günümüzde rant kollama hakkında yapılan pek çok çalışmanın aksine, legal kurullarla korunan ekonomik

çıkarların legal değişimini belirleyen süreç, kritik legal ekonomik süreçtir. Legal kurullarla korunan çıkarların legal değişimi kişiler için ekonomik kazanç ve avantaj elde edebilmenin bir aracıdır ve bazı gruplar ekonomiye ortak olabilecek bir konum peşinde koşmaktadırlar. Bunun daha farklı olup olmaması bizim tercihimize bağlıdır. Reel malların ve hizmetlerin değişim ve üretimindeki aksine bu tür bir rekabet tipi israf olarak kabul edilir.

Bazı zayıf rant kollama deneyimleri emredici politikaları dışlamaktadır. Karar alma sürecine katılım alanını düşünün. Rant kollama teorisyenleri, ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında olmadığı kadar kurumsal değişikliklerin yeni fırsatlara yol açtığını ve bu nedenle rant kollamanın önemli bir hale geldiğini iddia etmektedirler. Yani, kamu faaliyetleri minimal veya korumacı devlet tarafından belirlenen sınırların belirgin bir şekilde dışına taşmıştır. (Buchanan 1980a: 3,9). Bu gerekçeye, bahsedilen ülkenin tarihinin ilk dönemlerindeki rant kollama realitesinin ve rant kollama fırsatlarının ihmal edilmesi nedeniyle itiraz edilebilir. Dahası, bugüne kadar hiç tam anlamıyla minimal veya korumacı bir devlet görülmemiş olup, eğer olsaydı onda da hukuk sistemini değiştirme çabaları mevcut olacaktı. Eğer rant kollama teorisi geçmişteki hoşgörüyü mevcut statükoyu koruma dışındaki diğer faaliyetlere dayandırıyor, legal değişimi önleme gücünün legal değişimi tamamlama çabalarından daha az olmadığı hususu saptırılabilir.

Ancak, başka bir yerde mevcut başka bir sorun vardır. Kamu faaliyetlerindeki bu görünüşteki artışın sebebi nüfus artışıyla kamunun bü-

yümesine dayanan bir sistemdeki legal değişimdir. İşte bu büyük artışla beraber, çeşitli kurallarla ya da başka yollardan korunan çıkarların legal değişimine yönelik çabalarda kamu hukukunu kullanmak ve denetlemek için kaynakların gittikçe daha fazlası bu rekabete ayrılır ve devlet büyür.

Ayrıca, hukuk düzenini değiştirmek için kaynakların boş yere kullanılmasının önlenmesine yönelik rant kollama çabalarının yönetime demokratik katılım sürecinde ciddi bir takım değişikliklerin yapılmasını gerekli kıldığı hususundaki karışıklığı bir düşünün. Yani, eğer politik bölüşüm faydasız rant kollama faaliyetlerinden yoksun ise, bu bölüşüm sonucunda belli kişilere tanınan ayrıcalıklar bertaraf edilmelidir. Bu temele dayanarak, «piyasa ekonomisinde kamu müdahaleleri sonucunda ortaya çıkan kıtlık değerlerinden toplumdaki herkes için eşit şekilde artış sağlanmalıdır» diyebiliriz (Buchanan 1980a: 11). Bunun neyi ifade ettiğinden tamamen emin değiliz ancak gelir ve refahın radikal bir şekilde yeniden dağılımı diyebiliriz. Eğer rant kollamaya önerilen çözüm hukuk düzeninin daha fazla kullanılmasını gerektiriyorsa ve eğer kaynaklar üzerindeki rant kollamanın düzeyi devletin daha fazla büyümesinin bir fonksiyonu ise, bu çözümün gereksiz rant kollamaları nasıl minimize edeceğini hiç göremeyeceğiz demektir.

Sonuç olarak, kaynakların rant kollama ile israf edilmediği bir sistemde rant kollama teorisyenleri mevcut kuralların devlet tarafından devamlı değiştirilmediği, uygulanabilir bir ortamı sağlamak için selektif legal değişime izin vereceklerdir (Buchanan 1972: 367). Ancak, yine de

Buchanan, politik olarak belirlenen kaynak dağılımının bir kez önlendi mi bir daha olmayacağını ve bu kaynak sahiplerinin ve girişimcilerin piyasada olduğu gibi politikada da kazançlı fırsatların peşinde daha fazla koşmayacakları düşüncesinin anlamsız olacağını kabul etmektedir (Buchanan 190a: 11). Bu son beyanın gayet gerçekçi olduğunu düşünebiliriz. Ancak Buchanan, pek çok rant kollama teorisyeninin yaptığı gibi, hukuk düzenini değiştirmeye yönelik çabalarla kaynakların hemen hemen tamamının kullanılması halini kınamaya devam etmektedir.

SONUÇ

Rant kollama teorisi lehinde yazı yazarların büyük bir kısmının hatta tamamının ideolojisine tam zıt yazarlarca yapılan bir çalışmanın eleştirisinde, Alfred Kahn «ideolojik bir çalışmanın nasıl objektif bir araştırma şeklinde» sunulduğunu anlatmaktadır. Yazar şu yorumu yapmaktadır: «konuyla ilgisi olmayan bir okuyucu sürekli kusur bulmaya zorlanmaktadır. Ancak yazarların etkileyici bir dille üzerinde durdukları fenomen ciddi bir ilgi toplamaktadır. Analizlerini saptırılmış, açıklamalarını basit ve çözümlerini yararlı bulmama rağmen onların mesajlarına ilgi duyan herkeşe şunu söylüyorum: Amerika nerede ve nereye gitmektedir» (Kahn 1982: 11). Rant kollama literatürünün çoğu için benzer şeyler söylenebilir. Güçlülüklerle dolu demokrasi dünyası bu tür dar ve kısa görüşlü ilkelere kurban edilmemelidir. Eğer rant kollama için neyin uygun ve neyin önemli olduğunu düşünerek ona önem verirsek, onun katı sınırlarını derhal hatırlamalıyız. Knight'ın belirttiği gibi, «ilkelerin sınırlandırılması üzerinde durmalıyız.

Her zaman söylediğim gibi bütün ilkelere ne tam anlamıyla yanlıştır, ne de tam anlamıyla hepsi doğrudur yani, hiç kimse tam anlamıyla doğru olamaz, çünkü onun zıddı olan ilkelere kısmen de olsa doğruluk payı vardır (1952: 6). Bu söylem, herhangi bir basit ilkeye mutlak geçerlilik kazandıran tüm politik düşünelere karşı oldukça basit bir karşı koyuştur» (s. 20). Knight belli formüller ya da isimler koyarak ciddi bir sorunu çözmeye çalışan ve sorunu basitleştirerek aşırıya kaçanlar için üzülmemektedir (s. 6-7).

Rant kollama teorisi ile olan sorun, eğer biri sadece kesin sınırlama varsayımlarını ve selektif sezgileri devlet, legal değişim, israf ve üretim ile bağdaştırarak kabul ediyorsa teori inandırıcı görünmektedir. Bu varsayımlar ve sezgiler pozitif analizleri yanıltacak ve suni bölünmelere yol açacaktır. Bu durumda neyin izin verilebilir neyin izin verilemez olduğunun ayırımını sağlayacak reel bir taban oluşturulamayacaktır. Varılacak sonuçları gerektiği gibi doğrulayamayacağı için normatif analizleri yanlış yönlendiren analitik araçlarda fark gözetmeyen suni bir teoridir.

Rant kollama teorisi modern ekonomik sistemdeki sosyal karar alma sürecinde ticari devlet ile ticari olmayan devletin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini reddetmektedir. Teori, rant kollama faaliyetlerine gerekli ya da gereksiz bir şekilde negatif görünüm kazandıran kapalı bir ekonomik sistem içindeki statik etkinlik kavramına bir üslup kazandırmaktan yanadır. Etketif mallar ve kaynaklar ile legal kuralların yapısı varsayımları altında, rant kollama teorisi bazı kural yapıları, ki bu yapı sosyal karar alma süre-

cinden kaynaklanmalıdır, hakkında varsayımsal olmadan onların çözümünü olamaz. Kamu tercihi yaklaşımının diğer pek çok manifestosunda olduğu gibi rant kollama teorisi, sürdürülebilir kamu tercihinin efektif olarak dışlanmaktadır. Buna karşı olan düşünceler ise kamu tercihi ve rant kollama teorisini savunmakta, ideolojik olarak yapılan legal değişimleri reddeder gibi görünmelerine rağmen bu faaliyetlerle özellikle ilgilenmektedirler. Buna ilişkin olarak, politik açıdan aşırı korumacı olan Douglass North ve Richard Posner, çalışmalarında yazılı hukuk ile örf ve adet hukukunun devletin kısmen de olsa kişilerle ilgili çabalara cevaben refah maksimizasyonuna yönelik çabalarının sonucunu yansıttığını belirtmektedir (Samuels 1981). Legal değişim sürecine verilen legal desteğin belirlediği çıkarlar ex post olarak kabul edilmedikçe kimse legal değişimin optimallliğini gerektiği gibi tartışamaz. Benzer şekilde, legal düzenlemelerin yeniden ele alınmasındaki kandırmacaları israf olarak kabul etmeden hiç kimse belli bir sonuca ulaşamaz.

Rant kollama teorisinin söylemi nedir? Kaynakların kullanımına karşı varsayımsal bir durum meydana getirmek için legal değişimin gerekliliğini inkâr etmek midir? Bütün kaynak kullanımını israf olarak görüp kınamak mıdır? Legal değişimde izin verilebilir veya verilemeyen rant kollama hallerini birbirinden ayırt edecek ilkelere nerede? Literatürdeki tüm seyrek nitelikleriyle birlikte rant kollama teorisyenleri analitik bir belirsizlik içindedirler.

Ama bir şey apaçık ortadadır. Rant kollama teorisi kurnazca ve alaycı bir şekilde devletin kontrolü için

rekabette ahlaki görgü kurallarını savunmaktadır. Devlet, değer ve faydaya ulaşmak için en az piyasa sistemi kadar önemli bir araçtır. Devlet faaliyetlerinin yeniden yapılandırılması ve yönlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu da rant kollama teorisyenlerinin normatif olarak rant kollamayı elimine ederken ve analitik olarak kınarken ne peşinde koştuklarını ifade etmektedir. Onlar, sosyal güç yapısını değiştirmek için Schumpetarian teoriyi kullanarak kendi ideolojik konumları için rant peşinde koşmaktadırlar. Devleti kullanarak hukuk düzeni aracılığıyla kuralları değiştirme süreci içinde yer almaktadırlar. Korumacı entellektüel bir yapı oluşturabilmek için taşları üst üste koyacak dürüst ve uzun ömürlü bir araştırma başka bir bölümde ele alınacaktır.